

Nr 15.

Ankom till riksdagens kansli den 8 mars 1935 kl. 2 e. m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner om ändringar i arrendelagstiftningen m. m.

Andra lagutskottet har till behandling i ett sammanhang förehaft fyra inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nämligen motionerna i första kammaren nr 257 och nr 258, båda av herr *Lindhagen*, samt motionerna i andra kammaren nr 102 av herrar *Eriksson* i Sandby och *Elmroth* samt nr 343 av herr *Falk*.

I motionen I: 257 har hemställts, att riksdagen ville hos regeringen begära skyndsamt förslag om skapande av självförsörjande jordbruk genom lag om ofullständiga jordbruks fullkomnande med odlingsmark jämte husbehovsskog samt nyskapning av självförsörjande jordbruk på oodlad jord med tillägg av husbehovsskog.

I motionen I: 258 har yrkats, att riksdagen ville hos regeringen begära skyndsamt förslag rörande tillgodoseende genom lag av arrendatorsklassens berättigade krav i vissa i motionen angivna avseenden, nämligen i fråga om rätt för arrendator a) att få lösa till sig jordbruket, b) att erhålla optionsrätt till nytt arrende samt c) att kunna framtinga reglering av arrende med mera.

I motionen II: 102 har, med åberopande av vad i motionen anförts samt andra i den däri berörda frågan väl kända omständigheter och förhållanden, hemställts, att riksdagen ville besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t an hålla om utredning och förslag i sådant avseende, vartill framställningen i motionen kunde giva anledning.

Motionen II: 102 innehåller följande motivering.

I och med 1934 års riksdagsbeslut om anläggande genom statens försorg av arrendejordbruk huvudsakligast på kronan tillhörig jord har i samband med en behöflig och ytterligare vidgad sådan statlig verksamhet kravet på en utvidgad expropriationslagstiftning aktualiserats. För att kunna på ett förnuftigt och ändamålsenligt sätt, inte minst med hänsyn till i olika orter av vårt land förekommande högst olika lokala förhållanden m. m., realisera detta riksdagens beslut samt på grund av andra kända omständigheter m. m. synes nu tiden vara inne för att bringa lagstiftningen på detta område i nivå med andra med denna fråga sammanhängande, tidigare beslutade åt-

gårder. Oss synes som om andra, i sådant avseende icke tidigare beprö-
vade vägar nu borde beträdas för att slutligt kunna bringa denna för vårt
land och dess folkförsörjning högst betydelsefulla lagstiftning slutligt i
hamn.

I motionen II: 343 har yrkats, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t
måtte anhålla om förslag till ändring av gällande arrendelag i huvudsaklig
överensstämmelse med i motionen framförda synpunkter. Enligt vad i mo-
tionen anförts skulle i arrendelagen a) föreskrivas, att samhället genom sina
organ i vissa fall skulle fastställa arrendebelopp, ävensom b) införas tvin-
gande bestämmelser av i huvudsak följande innehåll, nämligen:

»1. att arrendeavtal skall upprättas skriftligt och omfatta en tid av minst
fem år;

2. att jordägaren skall vara skyldig hålla för fastigheten nödvändiga bygg-
nader;

3. att i fråga om syn påsynade belopp utbetalas till arrendatorn i den
mån, påsynade brister av honom avhjälpas;

4. att arrendebeloppet skall fastställas i penningar och att i den mån,
detta utgöres genom arbete eller utgår in natura, ersättning härför skall
utgå efter i orten gängse pris;

5. att avträdande arrendator erhåller företrädesrätt till förnyat arrende;

6. att i arrendeavtal intagna bestämmelser, som stå i strid mot arrende-
lagen, bli förklarade verkningslösa;

7. att om arrendator enligt arrendeavtal är skyldig att utöver arrendet
utföra arbete, ersättning därför skall utgå lika med den i orten för liknande
arbete utgående lönen.»

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för de i motionerna framställda
yrkandena, får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnats här
ovan, hänvisa till motionerna.

Utskottet kommer härefter att behandla de föreliggande spörsmålen i
olika punkter enligt följande disposition:

I. Frågorna om komplettering av ofullständiga jordbruk, bildandet av nya
jordbruk samt expropriationslagstiftning för jordbruksändamål (motionerna
I: 257 och II: 102);

II. Frågor om ändringar i arrendelagstiftningen;

A. Frilösning av arrendejordbruk [motionen I: 258 punkt a)];

B. Optionsrätt till nytt arrende [motionerna I: 258 punkt b) och II: 343
punkt b) 5];

C. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhörande spörsmål
[motionerna I: 258 punkt c) samt II: 343 punkt a) ävensom II: 343 punkt b)
4 och 7];

D. Arrendeavtalets form; arrendetid [motionen II: 343 punkt b) 1];

E. Jordägarens byggnadsskyldighet [motionen II: 343 punkt b) 2];
samt

F. Omedelbar ersättning till arrendatorn för botandet av påsynade
brister [motionen II: 343 punkt b) 3].

I. Komplettering av ofullständiga jordbruk; bildandet av nya jordbruk; expropriationslagstiftning för jordbruksändamål.

[Motionerna I: 257 och II: 102.]

Frågorna om bildandet av nya jordbruk (rikets kolonisation) samt om förbättring av ofullständiga jordbruk hava tidigare vid många tillfällen varit föremål för utredning av sakkunniga samt prövning av riksdagen. Beträffande tiden till och med år 1929 lämnades en redogörelse för vad i dessa frågor förekommit uti sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag, och får utskottet härutinnan hänvisa till nämnda utlåtande sid. 51—72 samt 96—112.

För samma frågors behandling vid 1930, 1931, 1932 och 1933 års riksdagar redogjordes i andra lagutskottets utlåtande nr 40 vid 1934 års riksdag. Utskottet anhåller att få hänvisa till nämnda utlåtande sid. 1—9.

Vid 1934 års riksdag hemställde herr Lindhagen (i motioner I: 276, I: 277 och I: 279), att riksdagen måtte dels hos Kungl. Maj:t begära skyndsamma förslag till lagar om rikets kolonisation och om komplettering av ofullständiga jordbruk i riket med stöd av expropriationsrätt, dels ock i avvaktan på effektiva jordreformer provisoriskt antaga förslag till ändring av vissa paragrafer i gällande expropriationslag.

Andra lagutskottet anförde i utlåtande (nr 40) över motionerna:

Av vad här ovan anförts framgår, att statsmakterna vidtagit åtgärder av skilda slag, innebärande stora uppoffringar från det allmännas sida, för bildandet av nya jordbruk och förbättring av ofullständiga sådana. Förslag till ytterligare åtgärder i denna riktning ligga under riksdagens prövning. Riksdagen har, senast föregående år, vid tillgodoseendet av de syften, som förevarande motioner avse att främja, intagit den ståndpunkten, att tillfredsställande resultat kunna ernås, utan att expropriationsrätt för ifrågasvarande ändamål behöver anlitas. I år har ej heller från Kungl. Maj:ts sida förslag om antagande av lag om expropriationsrätt på detta område framlagts. I detta avseende har statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet anfört, att enligt hans mening starka skäl talade för behovet av rätt till dylik expropriation men att förslag härom med hänsyn till riksdagens förra året intagna ståndpunkt dock icke borde framläggas.

Enligt utskottets mening äga de skäl, som riksdagen tidigare anfört mot de framlagda förslagen att införa expropriationsrätt på förevarande område, fortfarande giltighet. Utskottet finner därför ej anledning att tillstyrka vare sig de i motionerna I: 276 och I: 277 gjorda yrkandena angående hemställan till Kungl. Maj:t om förslag till lagar om rikets kolonisation och komplettering av ofullständiga jordbruk med stöd av expropriationsrätt eller det i motionen I: 279 framlagda förslaget till provisorisk expropriationslagstiftning.

Utskottet hemställde, att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. — Reservation anmäldes av tre ledamöter. — Riksdagen biföll utskottets hemställan.

I skrivelse till Kungl. Maj:t hade 1930 års riksdag hemställt om utredning i olika hänseenden på den sociala arrendelagstiftningens område. Därvid hade bland annat anhållits om utredning rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk. Utredningsuppdraget anförtroddes åt sociala jordutredningen, som avgav betänkande i ämnet den 5 december 1932 (Statens offentliga utredningar 1932: 33). På grundval av nämnda betänkande avlät Kungl. Maj:t vid 1933 års riksdag en proposition, nr 181, angående inrättande av en arbetarsmåbrukslånefond m. m. — I enlighet med hemställan av särskilda utskottet (utlåtande nr 2), som behandlade denna proposition och ett antal därmed sammanhörande motioner, beslöt riksdagen, att en fond, benämnd *arbetarsmåbrukslånefonden*, skulle inrättas, från vilken lån finge utlämnas i ändamål att giva skogsarbetare eller därmed likställda arbetare tillfälle att förvärva mindre lägenhet, ägnad att bereda innehavaren utkomst genom jordbruk, drivet vid sidan av annan verksamhet. Såsom kapital för arbetarsmåbrukslånefonden anvisades ett reservationsanslag av 2,500,000 kronor.

1934 års riksdag biföll på hemställan av jordbruksutskottet (utlåtanden nr 65 och 67) framställning av Kungl. Maj:t (statsverkspropositionen, utgifter för kapitalökning, bilaga 7, punkt 24) angående utvidgning av arbetarsmåbrukslåneverksamheten, som förut varit begränsad till Norrland samt norra delarna av Dalarna och Värmland, att omfatta även södra och mellersta Sverige samt anvisade dels å tilläggsstat till riksstaten för budgetåret 1933/1934 såsom kapitalökning för arbetarsmåbrukslånefonden 5,000,000 kronor, dels ock såsom kapitalökning för fonden för budgetåret 1934/1935 enahanda belopp eller 5,000,000 kronor.

I årets statsverksproposition, avdelning Utgifter för kapitalökning, bilaga 6, punkt 13, har hemställts, att riksdagen måtte dels medgiva, att Kungl. Maj:t för år 1936 skall äga bevilja statslån från fonden intill ett belopp av 10,000,000 kronor, dels ock såsom kapitalökning för fonden anvisa för budgetåret 1935/1936 5,000,000 kronor.

I 1930 års förut omnämnda riksdagsskrivelse hade hemställts jämväl om utredning — i anslutning till den ovan omnämnda utredningen — rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att främja utökandet av ofullständiga jordbruk. Sociala jordutredningen avlämnade den 27 oktober 1933 förslag till åtgärder i sådant hänseende (Statens offentliga utredningar 1933: 33).

I anledning av proposition, nr 69, till 1934 års riksdag, vilken innefattade det väsentliga i sociala jordutredningens förslag, beslöt riksdagen på hemställan av jordbruksutskottet (utlåtande nr 49) att godkänna i propositionen föreslagna ändringar i de av riksdagen förut antagna grunderna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten.

Den 4 maj 1934 utfärdades kungörelse (nr 124) om ändring i vissa delar

av kungörelsen den 8 juni 1928 (nr 217) angående allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsverksamheten. Enligt 10 § andra stycket bör, därest behov att utveckla ofullständigt jordbruk yppas, men lämplig jord icke kan erhållas på skäligen villkor, skriftligt meddelande därom av egnahemsombud, egnahemskommitté eller nämnd, som omförmäles i 9 § 3 mom., insändas till egnahemsnämnden, vilken har att överlämna detsamma jämte eget yttrande till egnahemsstyrelsen. — Kungörelsen den 4 maj 1934 trädde i kraft den 1 juli samma år.

Enligt sociala jordutredningens åsikt skulle denna anordning med meddelanden till egnahemsstyrelsen för framtiden åstadkomma ett säkrare underlag för bedömandet av frågan, huruvida en sådan åtgärd som expropriationslagstiftning behöfve tillgripas för att skapa förutsättningar för kompletteringsverksamheten.

Enligt vad utskottet inhämtat har något meddelande av angivet slag hittills icke inkommit till egnahemsstyrelsen.

1934 års riksdag beslöt (i anledning av proposition nr 268; jordbruksutskottets utlåtande nr 93) inrättande av *arrendeegnahemsfonden*. I fonden skola ingå fastigheter, avsedda att upplåtas till obemedlade eller mindre bemedlade i syfte att skapa stadigvarande arbetstillfällen för självförsörjning. Till fonden får enligt Kungl. Maj:ts bestämmande från statens domäners fond överföras jordbruksegendomar, lämpliga att användas för det med arrendeegnahemsfonden avsedda ändamålet. Därjämte kan, likaledes efter beslut av Kungl. Maj:t, jord i enskild ägo inköpas av kronan att tilläggas fonden. De i fonden ingående fastigheterna skola uppdelas i lägenheter med 8—12 hektar åker, vilka genom statens försorg skola bebyggas och iordningställas. Dessa lägenheter, vilka benämnas arrendeegnahem, upplåtas på arrende med rätt för arrendatorn att i sinom tid inlösa till honom upplåten lägenhet. Verksamheten handhaves av en särskild nämnd, statens jordnämnd. Samtidigt härmed beslöt riksdagen inrätta *arrendelånefonden*, från vilken personer, som antagas till arrendatorer av arrendeegnahem, kunna i samband med upplåtelsen erhålla s. k. arrendelån av statsmedel för anskaffande av jordbruksinventarier m. m. — Såsom kapitalökning för arrendeegnahemsfonden för budgetåret 1934/1935 anvisade riksdagen 1,200,000 kronor samt såsom kapital för arrendelånefonden för samma budgetår 300,000 kronor.

Den 15 juni 1934 utfärdades därefter kungörelse om arrendeegnahem (nr 279). I denna äro intagna allmänna bestämmelser för hithörande verksamhet samt föreskrifter om arrendevillkor, inlösen av arrendeegnahem, arrendelån m. m.

I årets statsverksproposition, avdelning Utgifter för kapitalökning, bil. 6, punkten 11, har anförts, bland annat: Den förra året igångsatta verksamheten med upplåtande av arrendeegnahem torde böra fortsätta under nästa budgetår efter samma grunder som de hittills tillämpade. För att möjliggöra utläggande av ytterligare ett antal arrendeegnahem erfordrades nytt kapital. Då verksamheten ännu befunne sig på försöksstadiet, syntes det emellertid lämp-

ligt att verksamheten under nästkommande budgetår begränsades att avse färdigställande av ungefär enahanda antal lägenheter som avsågs med det för innevarande budgetår beviljade anslaget eller ett hundratal. Såsom kapitalökning för arrendeegnahmefonden begärdes för budgetåret 1935/1936 ett anslag av 1,800,000 kronor. Vidare hemställdes (under punkten 12 i bilagan 6) om ett anslag å 300,000 kronor såsom kapitalökning för arrendelånefonden.

Kungl. Maj:ts nu nämnda framställningar hava behandlats av jordbruksutskottet, som samtidigt därmed till prövning förehåft, bland annat, två motioner, nämligen II: 77 av herrar Olsson i Ramsta och Osberg, vari hemstälts om anslag till kapitalökning för arrendeegnahmefonden å 4,500,000 kronor och för arrendelånefonden å 750,000 kronor, ävensom II: 104 av herr Eriksson i Sandby m. fl., som yrkat, att riksdagen måtte besluta om betydlig utvidgning av verksamheten beträffande anläggande av arrendejordbruk, att statens jordnämnd måtte givas uppdrag att undersöka möjligheterna och där det kunde anses lämpligt på godtagbara villkor i större utsträckning verkställa inköp av för ändamålet lämplig, i enskild eller bolags ägo befintlig passande jord och skogsmark för anläggande av arrendejordbruk, samt att för arrendejordbruksverksamheten måtte för budgetåret 1935/1936 ställas till förfogande, utöver redan anvisade belopp, ett anslag om 5,000,000 kronor.

Jordbruksutskottet har i utlåtande nr 12 anfört, bland annat:

Vad först angår motionerna II: 77 och II: 104, vilka åsyfta en betydande utvidgning av arrendeegnahmeverksamheten, anser utskottet, i likhet med motionärerna, att denna verksamhet är ett betydelsefullt led i statsmakternas strävan att skapa nya tillfällen till självförsörjning och att verksamheten sålunda bör utökas, så snart detta lämpligen kan ske, därvid särskild hänsyn bör tagas till de delar av landet, som äro utsatta för stor arbetslöshet av till synes bestående art, därest förutsättningar i övrigt där finnas för denna verksamhet. Då arrendeegnahmeverksamheten ännu befinner sig på försöksstadiet, synes emellertid försiktigheten bjuda, att densamma för nästa budgetår begränsas på sätt Kungl. Maj:t föreslagit. Utskottet kan alltså icke biträda motionerna II: 77 och II: 104.

Mot Kungl. Maj:ts förslag har utskottet intet att erinra.

Riksdagen biföll den 13 sistlidna februari månad, på hemställan av jordbruksutskottet, Kungl. Maj:ts förslag samt avlog i samband därmed motionerna.

Till förbättring och ändamålsenlig utveckling av ofullständiga jordbruk m. m. kunna lån och bidrag av allmänna medel — utöver vad redan förut i utlåtandet omnämnts — i avsevärd utsträckning erhållas. Utskottet vill härutinnan erinra om *tillägglån* (kungörelsen den 8 juni 1928, nr 218, med reglementariska föreskrifter rörande den statsunderstödda egnahemslåne- och premielåneverksamheten; ändrad genom kungörelserna nr 249/1932 och 170/1933), *premielån* (kungörelsen den 8 juni 1928, nr 217, angående allmänna grunder för den statsunderstödda egnahemsvksamheten; ändrad genom kungörelserna nr 249/1932, 169/1933 och 124/1934), *lån från allmänna nyodlingsfonden*

(kungörelsen den 21 augusti 1925, nr 396; ändrad genom kungörelsen nr 300/1930), *lån från norrländska nyodlingsfonden* (kungörelsen den 11 juni 1926, nr 204; ändrad genom kungörelsen nr 301/1930), *täckdikningslån* (kungörelsen den 22 juni 1920, nr 332; ändrad genom kungörelserna nr 358/1921, 239/1922, 84/1930 och 306/1933), *gödselvärdslån* (kungörelsen den 11 juli 1918, nr 576; ändrad genom kungörelserna nr 186/1925, 241/1927 och 132/1931) samt *förbättringsbidrag och nybyggnadslån till främjande av byggnadsverksamhet på landet* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 473, med tillägg enligt kungörelsen nr 545/1933). Vidare får utskottet omnämna *statsbidrag till jordförbättring å ofullständiga jordbruk*, innefattande nyodling, betesförbättring, stenröjning och jordkörning (kungörelsen den 12 oktober 1934, nr 498), *statsbidrag till täckdikning* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 434) och *statsbidrag till gödselvärdsanläggningar* (kungörelsen den 30 juni 1933, nr 435; ändrad genom kungörelsen nr 189/1934), *statsbidrag till jorddelningsförrättningar m. m.* (kungörelse den 22 juni 1928, nr 295) ävensom *bidrag av olika slag för kolonisationsverksamhet*.

I detta sammanhang må erinras om, att 1933 års riksdag i skrivelse (nr 106) till Kungl. Maj:t hemställt, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om utredning, huruvida och i vad mån tillämpningen av 19 kap. 3 § jorddelningslagen jämte därmed sammanhängande lagrum varit gynnsam för bildande av bärkraftiga jordbruksfastigheter, vid vilken utredning särskilt avseende borde fästas å verkningarna av gällande praxis i fråga om tilldelning av erforderliga ägoslag.

Den 28 augusti 1933 uppdrog Kungl. Maj:t åt sociala jordutredningen att verkställa den av riksdagen begärda utredningen.

Sedan ett omfattande arbetsmaterial införskaffats, pågår för närvarande inom sociala jordutredningen bearbetning av nämnda material och övervägande av de till utredning överlämnade spörsmålen.

Utskottet får härjämte omnämna, att vid innevarande års riksdag väckts även andra motioner än de i utlåtandet förut nämnda rörande spörsmål, som äga samband med nu föreliggande frågor. Sålunda har i likalydande motionerna I: 25 av herr Johansson, Johan Bernhard, m. fl. och II: 59 av herr Lindman m. fl. hemställts, att riksdagen för utlämnande av fyllnadslån till egnahemslån till därför kvalificerade sökande med stor familj måtte enligt vissa i motionerna angivna grunder för budgetåret 1935/1936 anvisa ett belopp av 600,000 kronor. I motionen II: 231 har herr Andersson i Tungelsta hemställt, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag bland annat angående sådan ändring av bestämmelserna för den statsunderstödda egnahemsverksamheten, att nybildning av bärkraftiga jordbruksegnahem underlättas. Samtliga nu omnämnda motioner hava hänvisats till jordbruksutskottets behandling.

II. Frågor om ändringar i arrendelagstiftningen.

Inledning.

Allmänna arrendelagens bestämmelser kunna med allenast få undantag sättas ur kraft genom avtal mellan parterna. De regler, som äro av tvingande natur, finnas särskilt angivna i 43 §. Där omnämnas 1 §, 2 § första stycket, 3 § (jämförd med 9, 27, 28, 33—37 och 39 §§) samt 7 §. Vidare är det självklart, att den processuella bestämmelsen i 40 § (angående rätt för domstol att förordna om omedelbar exekution) är undandragen kontrahenternas disposition. Slutligen märkes, att i fråga om syn på den arrenderade fastigheten kontrahenterna icke kunna ersätta lagens bestämmelser (10—13 §§) med andra.

Vad angår de sociala arrendebestämmelserna så äro de till största delen tvingande. Härom stadgas i 53 § i arrendelagen samt 29 § norrländska arrendelagen.

Innan utskottet övergår till särskild behandling av de olika under skilda punkter upptagna spörsmålen må framhållas att, sedan under b) i motionen II: 343 inledningsvis angivits, att tvingande bestämmelser böra införas i allmänna arrendelagen i vissa olika uppräknade fall, ett av dessa fall, upptaget under punkt 6, innehåller, att i arrendeavtal intagna bestämmelser, som stå i strid mot arrendelagen, skola förklaras verkningslösa. En sådan bestämmelse skulle innebära, att samtliga i allmänna arrendelagen meddelade bestämmelser skulle vara av tvingande natur.

A. Frilösning av arrendejordbruk.

[Motionen I: 258 punkt a).]

En omfattande historik beträffande frågan om frilösning av arrendejordbruk återfinnes i sammansatta andra lag- och jordbruksutskottets utlåtande nr 1 vid 1930 års riksdag, sid. 75—96, vartill utskottet anhåller att få hänvisa.

På hemställan av det sammansatta utskottet beslöt 1930 års riksdag i skrivelse (nr 276) anhålla, att Kungl. Maj:t — i anslutning till samtidigt begärd utredning rörande de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk och rörande ökade möjligheter för lantarbetare, skogsarbetare, hemmansägare-, arrendators- och småbrukaresöner samt andra mindre bemedlade härför lämpliga personer att erhålla egna jordbruk — ville verkställa utredning rörande de ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Denna utredning uppdrogs åt sociala jordutredningen, som ännu icke slutfört densamma.

Ur ett av sociala jordutredningen den 5 december 1931 avgivet betänkande med förslag till vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1) må i detta sammanhang anföras följande uttalande av utredningen (sid. 70):

Den skärpta arrendelagstiftningen, icke minst skadeståndsbestämmelserna i 7 §, har i sin mån föranlett, att skogsbolagen som tidigare ogärna velat avhända sig sina arrendeställen, numera i stor utsträckning söka avveckla arrendesystemet och försälja arrendegårdarna.

Under det att det tidigare från arrendatorshåll med styrka framträtt en strävan att få friköpa arrendejordbruken, har med nuvarande ekonomiska förhållanden hos arrendatorerna ett motsatt intresse gjort sig märkbart. De flesta arrendatorer, varom här är fråga, äro för sitt upphålle till stor del beroende av det arbete med kolning, skogskörning, huggning o. dyl., vartill bolaget kan bereda tillgång. I egenskap av arrendator känner skogsarbetaren sig tryggare för den nödvändiga arbetstillgången än om han med äganderätt förvärvade sitt ställe. Ett annat skäl, som under nuvarande ekonomiska förhållanden ur arrendatorns synpunkt talar mot frilösning, är, att räntorna på köpeskillingen och övriga med äganderätten förenade årliga utgifter ofta betydligt överstiga den arrendeavgäld, som för närvarande utgår. Arrendatorerna se därför i många fall numera med bekymmer på bolagens stora utbud av arrendeställen.

Vid 1932, 1933 och 1934 års riksdagar behandlades motioner innefattande yrkanden om, bland annat, lagstiftning rörande frilösning av arrendejordbruk (I: 213 år 1932, I: 323 och II: 520 år 1933 samt I: 278 och I: 279 år 1934). På hemställan av andra lagutskottet (utlåtanden 24/1932 och 32/1933 samt 40/1934 och 41/1934) beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd.

Beträffande speciellt förevarande spörsmål anförde utskottet i utlåtandet nr 41 vid förra årets riksdag:

De skäl, som tidigare vid upprepade tillfällen anförts, när riksdagen avstyrkt att införa rätt för arrendator att genom expropriation frilösa arrende, anser utskottet alltjämt äga giltighet. Riksdagen har, såsom av det föregående framgår, i stället uttalat sig för, att ett övervägande borde ske rörande ytterligare åtgärder, som kunde anses ägnade att ekonomiskt underlätta frilösning av mindre arrendejordbruk, samt hemställt att, sedan utredning verkstälts, de förslag, vartill densamma kunde föranleda, måtte framläggas för riksdagen. Utredningen ifråga har av Kungl. Maj:t uppdragits åt sociala jordutredningen, som hittills icke avslutat densamma.

B. Optionsrätt för nytt arrende.

[Motionerna I: 258 punkt b) och II: 343 punkt b) 5.]

Enligt gällande arrendelagstiftning föreligger icke någon rätt för arrendator att, då hans arrendetid utlöper, mot jordägarens vilja få arrendetiden förlängd (optionsrätt).

Förslag om införande av optionsrätt såvitt angick den sociala arrendelagstiftningen framfördes motionsvis (I: 304, II: 425, II: 429 och II: 434) vid 1927 års riksdag utan att då vinna bifall.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet uttalade i sitt utlåtande (nr 1) rörande förevarande spörsmål, att utskottet, när det för vissa arrenden förordade så lång minimitid som femton år, ej fann anledning föreligga att stadga optionsrätt. Såsom skäl härför hänvisade utskottet till vad de s. k. jordsakkunniga anført i frågan i ett av dem den 20 juni 1926 avlämnat be-

tänkande, innehållande förslag till vissa ändringar och utvidgningar av allmänna arrendelagen (statens offentliga utredningar 1926: 8). Av de sakkunnigas betänkande framgår (sid. 87), att deras ståndpunkt härutinnan vore, att sedan arrendatorn innehåft fastigheten i femton år, optionsrätt näppeligen kunde tillerkännas honom, utan att jordägarens rätt att förfoga över sin jord alltför mycket beskures. Dessutom kunde man förutse, att arrendeförhållandet under den föregående långa arrendetiden vunnit sådan stadga, att, därest fastigheten fortfarande skulle vara utarrenderad, någon risk knappast förefunnes för en skötsam arrendator att icke erhålla förnyat arrende. — Reservation anmäldes av sex ledamöter. — Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet föreslagit.

Yrkanden om införande av optionsrätt framställdes i motioner vid 1928, 1929 och 1930 års riksdagar (I: 200 och II: 359 år 1928, I: 185 och II: 275 år 1929 samt I: 208 och II: 69 år 1930). På hemställan av andra lagutskottet i utlåtanden 10/1928 och 17/1929 samt sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet i utlåtande 1/1930 beslöt riksdagen, att motionerna icke skulle föranleda till någon åtgärd.

C. Reglering av arrendebelopp och därmed sammanhörande spørsmål.

[Motionerna I: 258 punkt c) samt II: 343 punkt a) ävensom
II: 343 punkt b) 4 och 7.]

Rörande frågan om arrendeverdelagens fixering må erinras om följande stadganden i gällande arrendelagstiftning. För jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare gäller, enligt 47 § allmänna arrendelagen, att lega, som utsättes i penningar eller naturaalster, skall vara till beloppet bestämd ävensom att arrendatorn vid allmän svårare missväxt i orten äger åtnjuta skälig nedsättning i legan, där den utsatts i penningar eller naturaalster. I norrländska arrendelagen 5 § finnas intagna bestämmelser av i allt väsentligt samma innebörd. Vidare må erinras om bestämmelserna i 7 § allmänna arrendelagen, som närmare reglerar arbetsskyldighetens uttagande och dylikt för fall, då legan utsatts att utgå i dagsverken eller annat arbete. Då något stadgande icke givits om att tvistefråga angående legonedsättning på grund av missväxt skall avgöras i särskild ordning, läser dylik tvists avgörande ankomma på domstol.

Fråga om reglering av arrendebelopp behandlades bland annat av jordkommissionen i det uti del VI av dess betänkanden (S. O. U. 1923: 40) framlagda förslaget till social arrendelag. Jordkommissionen förklarade, att den i sitt förslag till sådan lag icke ansåg sig böra förorda någon jämkning av den mellan kontrahenterna avtalade legan för annat fall än vid allmän svårare missväxt i orten.

I reservation till jordkommissionens betänkande anförde herr Lindhagen, att det syntes honom som om tillfälle borde beredas till en prövning av arrendevillkoren under pågående arrendetid även vid andra katastrofer än missväxt såsom vid våldsamma konjunkturväxlingar.

I sitt betänkande år 1926 med förslag till lag om ändrad lydelse av vissa delar av nyttjanderättslagen yttrade jordsakkunniga i samband med

att de förklarade sig icke kunna förorda tvingande bestämmelser om nedläggning i legan vid svårare missväxt i orten beträffande arrenden under andra jordägare än bolag och därmed jämställda, bland annat, att de ännu mindre kunde biträda herr Lindhagens ovan omnämnda i jordkommissionen reservationsvis framförda hemställan.

I proposition nr 182 till 1927 års riksdag med förslag till lag om ändring i vissa delar av 1907 års nyttjanderättslag föreslogs, att 7 § i andra kapitlet skulle inledas med en bestämmelse av följande innehåll:

Åligger arrendatorn att till jordägaren eller annan utgöra dagsverken eller annat bestämt arbete, och är ej ersättningen härför i avtalet så bestämd att den uppgår till det pris, som vid arbetets utförande är under jämförliga förhållanden i orten gängse. vare jordägaren, där detta pris efter avtalets ingående ökats, pliktig att till arrendatorn utgiva, utöver vad för arbetet må hava betingats, särskild ersättning motsvarande ökningen.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde beträffande denna fråga bland annat (utlåtande nr 1):

Föreliggande förslag [jordsakkunnigas och propositionens] tillgodose enbart arrendatorns intresse. Skall man överhuvud taget medgiva en jämkning av vad parterna avtalat, synes den icke böra begränsas till de fall, då arbetslönerna äro stadda i uppgång, utan jämväl tillämpas när konjunkturerna å arbetsmarknaden äro sjunkande. En dylik lagbestämmelse synes utskottet dock mindre tillräddig. Tydligt är att man måste ställa sig betänksam mot att i detta fall genom att medgiva rubbning av en ersättning, varom parterna vid avtalets avslutande enats, avvika från den grundsats, som gäller på andra delar av arbetsmarknaden. Dessutom vill utskottet framhålla, att en sådan lagstiftning skulle leda till konsekvenser, vilka ej minst ur arrendatorns synpunkt äro föga tilltalande. Den hittills tillämpade ordningen har för arrendatorn medfört den fördelen, att han vid avslutandet av ett arrendeavtal med arbetsskyldighet merendels kunnat med visshet bedöma innebörden och omfånget av de förpliktelser, han genom avtalet ikläder sig. Är legan utsatt i arbete, har han sålunda vetat, att han, när det avtalade arbetet fullgjorts, icke vidare häftar i någon skuld till jordägaren för arrendet. Och om legan bestämes till visst penningbelopp men arrendatorn därjämte tillförbindes att utgöra vissa dagsverken mot en i avtalet bestämd ersättning, har han som regel kunnat räkna med att betala arrendet med den arbetsförtjänst, som i avtalet tillförsäkrades honom. Denna förmån, vilken i synnerhet vid små arrenden, där jordbruket ej giver något nämnvärt till avsalu, varit särskilt skattad av arrendatorn, skulle genom en lagbestämmelse av ovan antydd innebörd betagas honom. Ingendera av kontrahenterna skulle vid avslutandet av ett arrendeavtal kunna överblicka de ekonomiska förpliktelser, han därmed ikläder sig. — Då de förslag, som framkommit, sålunda enligt utskottets mening icke innebära en tillfredsställande lösning av förevarande spörsmål, får utskottet hemställa, att nu ifrågakvarande punkt måtte utgå ur paragrafen. Ett ytterligare skäl för denna hemställan ser utskottet däri, att enligt utskottets förmenande under normala tider knappast något större behov av reglerande lagbestämmelser uti ifrågakvarande hänseende torde föreligga.

Reservation anfördes av sju ledamöter.

Riksdagen biföll (efter sammanjämkning av skiljaktiga beslut i kamrarna) utskottets hemställan.

Vid 1930 års riksdag hemställdes i en motion, II: 70, av herr Herou m. fl., att riksdagen måtte besluta att hos regeringen begära utredning och förslag angående bestämmelser, som borde utfärdas för att vid de arrendeavtal, där sociala arrendelagarna skola lända till efterrättelse, viss maximitaxa skulle kunna fastställas för de arrendeavgifter, som erlades till jordägarna, så att icke betungande arrendeavgifter avkrävdes arrendatorn.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde i utlåtande nr 1:

Mot ett förfarande sådant som det i motionen ifrågasatta måste enligt utskottets mening resas starka betänkligheter ur principiell synpunkt. Utskottet har sig icke heller bekant, att sådana missförhållanden i fråga om arrendeavgifternas höjd förekomma, att den mycket vanskliga åtgärden med maximeringsprissättning genom offentlig myndighet skulle vara av behovet påkallad. Utskottet kan följaktligen icke tillstyrka ifrågasatt motion.

Reservation anfördes av en ledamot.

Riksdagen avslog motionen.

Vid 1934 års riksdag hemställde herr Lindhagen i motion I: 278, bland annat, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t påkalla en verksam reform av arrendesystemet genom lag — tillgänglig vid behov — om reglering av arrendebelopp.

Andra lagutskottet framhöll i utlåtande nr 41, att utskottet ansåge vad som i motionen anförts rörande behovet och lämpligheten av en lag med bestämmelser angående reglering av arrendebelopp icke böra giva anledning till en framställning till Kungl. Maj:t i syfte att få en sådan lagstiftning till stånd, samt hemställde att motionen icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Reservation anfördes av en ledamot.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

D. Arrendeavtalets form; arrendetid.

[Motionen II: 343 punkt b) 1.]

Vad först angår frågan om *arrendeavtalets form* så stadgas i 1 § allmänna arrendelagen, att avtal, varigenom jord upplåtes till brukande mot lega, skall upprättas skriftligen. I avhandlingen skola upptagas samtliga villkor, som betingas. Ändring eller tillägg, som ej avfattas skriftligen, skall vara utan verkan. Om fastighet på grund av avtal, som ej upprättats skriftligen, övertagits till brukande, är avtalet dock gällande. För sådant fall skall, även om annat avtalats, skriftlig avhandling upprättas, om jordägaren eller arrendatorn fordrar detta. — Bestämmelserna i 1 § äro av tvingande natur (43 §).

Lagregler, som motsvara de nu angivna, återfinnas i 1 § norrländska arrendelagen.

Nu gällande bestämmelser i allmänna arrendelagen infördes 1927. Dessförinnan var skriftlig form icke obligatorisk men förutsattes vara det normala.

Beträffande *arrendetidens längd* innehåller 2 § allmänna arrendelagen den bestämmelsen, att upplåtelse på arrende (som huvudregel) skall ske för viss tid eller ock för arrendatorns livstid. Om arrendetiden icke är bestämd på i lagen angivet sätt, skall avtalet anses ingånget för en tid av fem år.

Någon minimitid för arrendeupplåtelser är sålunda icke stadgad i arrendelagen för arrenden i allmänhet. Däremot finnas beträffande vissa arrenden sådana minimitider bestämda, i fråga om bolagsarrenden 15 år (46 §), beträffande jordbruksarrenden under fideikommiss 10 år (55 §) och i fråga om arrenden enligt norrländska arrendelagen 15 år (2 §). Från föreskrifterna i sist omnämnda stadganden kan emellertid under vissa omständigheter dispens erhållas (54 och 55 §§ allmänna arrendelagen, 31 § norrländska arrendelagen).

I *lagberedningens* förslag till jordabalk, I, avgivet den 4 februari 1905, anfördes i motiveringen till 2 § i 2 kap., bland annat (sid. 95):

De grunder, vilka över huvud kunna återopas för arrendetidens fixering, föranleda jämväl att arrendetiden icke bör sättas alltför kort; och det kunde därför ifrågasättas, huruvida icke lagen borde tillika stadga en viss minimitid för arrende. Också har man sett det förslag framställt, att arrendetiden aldrig borde få sättas kortare än att den fullt motsvarade den vanliga omloppstiden vid ett ordnat skiftesbruk. Beredningen har emellertid funnit en föreskrift i sådant syfte icke kunna upptagas i förslaget. Det får icke förbises, att fall kunna förekomma, då det för upplåtaren är omöjligt att binda sig för en längre tid — t. ex. när han själv skall inom en viss kortare tid lämna ifrån sig fastigheten — eller där det för honom är angeläget att icke göra det — t. ex. när han önskar försälja fastigheten. I betraktande av dessa omständigheter och då det ju icke lämnas jordägaren öppet att genom förbehåll bereda sig en dylik handlingsfrihet, låter det sig icke göra att införa en lagstadgad minimitid.

Beträffande minimitid för arrenden i allmänhet anförde *jordsakkunniga* i sitt betänkande år 1926 (sid. 86):

Vid överbägande av de lagstiftningsåtgärder, som av förefintliga missförhållanden påkallas, synes det de sakkunniga uppenbart, att en bestämmelse om viss minimitid icke kan givas en generell tillämpning å arrendeupplåtelser. Dessa äro ej sällan beroende av rent tillfälliga omständigheter såsom ägarens omyndighet, sjukdom, tillfälliga verksamhet å annan ort m. m. Då den omständighet, som föranlett utarrenderingen, ej längre förefinnes, önskar ägaren i regel själv övertaga brukandet av fastigheten. Att det i dylika fall bör vara jordägaren obetaget att själv bestämma tiden för arrendeupplåtelsen torde vara uppenbart. Skall en bestämmelse om minimitid lagfästas, måste den därför begränsas till de upplåtelser, vilka enligt erfarenheten äro av mera stadigvarande beskaffenhet.

E. Jordägarens byggnadsskyldighet.

[Motionen II: 343 punkt b) 2.]

Enligt den allmänna arrendelagen medför utarrenderingen icke i och för sig skyldighet för jordägaren att vid tillträdet överlämna fastigheten försedd med åbyggnad av sådan beskaffenhet, som för jordbrukets behöriga bedrivande är erforderlig. Sådan fastigheten är bebyggd vid tiden för arrendeavtalet, är arrendatorn skyldig att mottaga densamma (10 §). Endast därest jordägaren särskilt utfäst sig att verkställa nybyggnad eller reparation, eller nybyggnad eller ombyggnad erfordras i följd av en efter arrendeavtalets avslutande inträffad olyckshändelse, åligger honom någon laglig skyldighet att därom besörja (14 och 15 §§). Uppstår under arrendetiden behov av nybyggnad eller ombyggnad, är jordägaren icke enligt lagen skyldig att verkställa den i annat fall än då genom vådeld eller annorledes utan arrendatorns vållande byggnad, som icke utan olägenhet kan undvaras, blivit förstörd eller så skadad, att ny byggnad eller ombyggnad erfordras. Å andra sidan ålägger lagen ej heller arrendatorn någon skyldighet att utföra nybyggnad, utan så är att han själv genom vårdslöshet eller försummelse av sin underhållsplikt varit vållande därtill. — Beträffande de sociala arrendena gäller däremot, att det åligger jordägaren att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn för jordbruket nödiga byggnader. Jordägaren skall dessutom bekosta erforderliga större reparationer.

Jordsakkunniga framhöll i sitt betänkande år 1926 (sid. 131), att det finge anses till fullo ådagalagt, att åbyggnaderna på arrendeställen här och var i landet vore i ett mycket bristfälligt skick. Ville man förbättra arrendatorsklassens ställning och såmedelst befordra jordbrukets utveckling vore det ofrånkomligt, att jordägarna måste i första hand svara för iståndsättande av byggnaderna på sina arrendegårdar. Enligt de sakkunnigas förslag skulle det sålunda åligga jordägaren att vid tillträdet tillhandahålla arrendatorn för jordbrukets bedrivande nödiga byggnader i ett efter ortens sed behörigt skick. Saknades sådan byggnad eller erfordrades å dylikt hus större reparation skulle jordägaren vara skyldig att därom besörja.

I det genom proposition nr 182 till 1927 års riksdag framlagda förslaget till ändring av nyttjanderättslagen hade Kungl. Maj:t icke ansett sig böra följa jordsakkunnigas nyssnämnda förslag. Emellertid hemställdes i en motion, II: 429, av herr Nilsson i Tånga om bifall till detsamma.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet anförde härom, bland annat, i utlåtande nr 1:

En allmän bestämmelse om skyldighet för jordägarna att iståndsätta åbyggnaderna å arrendegårdarna synes utskottet ej vara tillräddig. Utskottet är ej heller övertygat om att en sådan bestämmelse skulle komma att i mera avsevärd mån medföra ett förbättrande av byggnaderna å arrendeställena. Då bestämmelserna icke skulle kunna göras tvingande, komme tydligen jord-

ägaren i flertalet fall att genom förbehåll i kontraktet fritaga sig från den honom åliggande skyldigheten. Bestämmelserna skulle således huvudsakligen komma att vinna tillämpning gentemot sådana jordägare, vilka icke varit tillräckligt förutseende att skydda sig genom förbehåll i avtalet. För dessa jordägare torde de ej sällan komma att verka i hög grad betungande, ja kanske mången gång ruinerande. Av skäl, som sålunda anförts, hemställer utskottet, att motionärens yrkande icke måtte vinna riksdagens bifall.

Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

F. Omedelbar ersättning till arrendator för botandet av påsynade brister.

[Motionen II: 343 punkt b) 3.]

Enligt 10 § allmänna arrendelagen åligger det arrendatorn att väl hävda jorden samt vårda och underhålla byggnader och övriga fastighetens tillhörigheter, så att icke något under arrendetiden försämras. Eftersätter han vad sålunda åligger honom, är han pliktig att utgiva ersättning till jordägaren när fastigheten avträdes. Om arrendatorn då befinnes hava avhjälpt brist, som befanns vid tillträdet, skall han få gottgörelse därför av jordägaren.

Till efterrättelse mellan jordägaren och arrendatorn skall hållas till- och avträdesyner.

Har jordägaren i arrendeavtalet utfäst att uppföra byggnad å fastigheten eller att eljest försätta fastigheten i visst skick, men underlåter sin skyldighet härutinnan, så äger arrendatorn, sedan vid syn kostnaden för bristens avhjälpande blivit beräknad, verkställa arbetet i jordägarens ställe och i mån av arbetets utförande undfå gottgörelse med det vid synen fastställda beloppet. Har frågan om kostnadens beräkning ej upptagits vid tillträdesynen, får särskild syn hållas (14 §). Samma regler gälla enligt 15 § för det fall att jordägaren underlåter att utan oskäligt dröjsmål ny- eller ombygga, sedan byggnad genom vådeld eller annorledes, utan arrendatorns vållande, blivit förstörd eller skadad.

Lagberedningen anförde i förslag till jordabalk, I, bland annat (s. 115—116, 122 och 124):

Enligt den i 10 § första stycket uttalade grundsats åligger det arrendatorn att vid arrendetidens slut lämna fastigheten från sig i lika gott skick som det, vari den befanns när han mottog den; har den försämrats, åligger honom ersättningsskyldighet, under det han å sin sida, om fastigheten finnes i bättre skick, äger en viss rätt till ersättning. Huruvida och till vad mått ersättning skall från ena eller andra sidan gäldas, skall alltså framgå ur en jämförelse mellan fastighetens skick vid tillträdet och vid avträdet.

Det konstaterande av fastighetens skick, som sker genom syn, måste avse fastighetens skick *i det hela*. Möjligheten av en tillförlitlig jämförelse mellan förhållandena vid tillträdet och vid avträdet vore eljest utesluten.

Verkställer arrendator arbete enligt 14 § vore det obilligt att hänvisa honom till att med tillämpning av den allmänna grundsatsen i 10 § för utfående av gottgörelse för vad han fått påkosta avvakta tidpunkten för arrendets upphörande och den allmänna uppgörelse, som då skall äga rum. Han måste i detta fall vara berättigad att omedelbart efter det arbetet utförts bliva därför ersatt.

Fullgör icke jordägaren sin skyldighet enligt 15 §, äger arrendatorn själv gå i författning om det nödiga byggnadsarbetets utförande på jordägarens bekostnad. Då han även i detta fall fullgör något, som jordägaren obehörigen underlåtit, fordrar billigheten, att jordägaren, så snart arbetet utförts, skall gottgöra arrendatorn kostnaden härför.

*

Utöver ovan i utlåtandet omförmälda, för närvarande pågående utredningar av sociala arrendespörsmål må här ånyo omnämnas den utredning, som verkstälts av sociala jordutredningen och framlagts av densamma i betänkande den 5 december 1931 angående vissa ändringar i den sociala arrendelagstiftningen (statens offentliga utredningar 1932: 1).

1934 års riksdag beslöt i anledning av väckta motioner på hemställan av andra lagutskottet (utlåtande nr 41) att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte slutföra utredningen om det förslag till ändringar i vissa delar av nyttjanderättslagen och norrländska arrendelagen, som framlagts av sociala jordutredningen i dess nyssnämnda betänkande, samt förelägga riksdagen det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Betänkandet handlägges i justitiedepartementet.

Utskottet får slutligen omnämna, att enligt den plan, som av Kungl. Maj:t uppgjorts för lagberedningens arbete, beredningen från och med den 1 mars 1935 skall hava att övertaga den av aktiebolagskommittén omhändertämda utredningen av frågan om en revision av aktiebolagslagstiftningen, att en eller, efter chefens för justitiedepartementet bestämmande, två av beredningens ledamöter skola, så snart omständigheterna det medgiva, hava att under ordförandens (f. d. justitierådet N. E. Stenbeck) ledning utföra erforderliga förberedande arbeten för revision av jordabalken, samt att lagberedningen, sedan utredningen angående revision av aktiebolagslagstiftningen slutförts, skall övergå till behandling av frågan om en reform av jordabalken.

Till statsrådsprotokollet den 1 februari 1935, då frågan om lagberedningens närmaste arbetsuppgifter behandlades, anförde chefen för justitiedepartementet, statsrådet Schlyter, bland annat:

Jag håller för min del före, att den för närvarande mest trängande lagstiftningsuppgiften är en reform av jordabalken. Under de tjugufem år som förflutit, sedan lagberedningen avgav sitt slutliga förslag till ny jordabalk, har behovet av en allmän lagrevision på detta område blivit alltmera kännbart, ett förhållande som bland annat vid skilda tillfällen framhållits av lagrådet. Då de vidlyftiga förberedelserna för inrättande av nya fastighetsböcker numera blivit slutförda och själva uppläggandet av dessa böcker kommit i full gång, synes tidpunkten vara inne att lagberedningen skrider till erforderlig överarbetning av nyssnämnda jordabalksförslag. Härav följer dock icke med nödvändighet att lagberedningens arbetskrafter böra från början helt ägna sig åt berörda uppgift. Med hänsyn till den utveckling som ägt rum under senare år och de nya erfarenheter som kunna hämtas från modern lagstiftning i främmande länder torde vissa specialundersökningar lämpligen böra utföras såsom ett förberedande arbete. Dessa undersökningar synas — under ordförandens ledning — böra utföras av en eller möjligen två av beredningens ledamöter. Med tillgång till de rön som inhämtats vid det förberedande arbetet lär ett av lagberedningen i dess hel-

het sedermera påbörjat, mera koncentrerat arbete på utformning av lagtext och motiv kunna väsentligen underlättas.

Utskottet har tidigare vid olika tillfällen framhållit, att statsmakterna redan vidtagit omfattande, för det allmänna med avsevärda kostnader förenade åtgärder av skilda slag för att främja bildandet av nya jordbruk och för att förbättra ofullständiga sådana. Förslag till ytterligare åtgärder härutinnan föreligga, såsom framgår av den ovan lämnade redogörelsen, till behandling i riksdagen. Vid upprepade tillfällen har utskottet vidare förklarat, att enligt dess mening erfarenheten visat, att tillfredsställande resultat beträffande nu avsedda verksamhet kunnat vinnas, utan att expropriationsrätt behövt anlitas. Skäl hava icke förebragts, som kunna föranleda utskottet att ändra ståndpunkt rörande frågan om expropriationsrättens behövlighet. Enligt utskottets mening har icke heller i övrigt visats någon omständighet, som bör giva riksdagen anledning att göra framställningar till Kungl. Maj:t i enlighet med de förslag, som innefattas i motionerna I: 257 och II: 102.

Enligt den plan, som för någon tid sedan offentliggjordes rörande lagberedningens närmaste arbetsuppgifter, skall en allmän revision av jordabalken inom kort igångsättas. Samtliga de spörsmål, som berörts i de förevarande motionerna I: 258 och II: 343, torde i sammanhang därmed bliva föremål för omprövning. Med hänsyn härtill anser utskottet, som ej finner anledning att nu i detalj yttra sig om de olika frågor, som omförmäls i dessa motioner, att skäl icke föreligga för riksdagen att i skrivelse till Kungl. Maj:t göra de framställningar om utredning, som påyrkats i motionerna. Utskottet vill emellertid i detta sammanhang uttala den förhoppningen, att utredningsarbetet på förevarande område så bedrives, att ett slutligt resultat därav kan vinnas inom skälig tid.

På grund av vad ovan anförts får utskottet hemställa,

1. att motionen I: 257 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;
2. att motionen II: 102 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd;
3. att motionen I: 258 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd; samt
4. att motionen II: 343 icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 1 mars 1935.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *K. G. Westman, Frändén, Gustaf Tamm, Lindhagen, P. Sandström, Norman, Knut Petersson** och *Olof Carlsson**;

från andra kammaren: herrar *Österström, Magnusson i Kalmar*, Hage, Johanson i Hallagården, Olovson i Västerås, Pettersson i Hällbacken, Sandström i Sollefteå och Olsson i Staxäng**.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Norman, Olof Carlsson, Magnusson i Kalmar, Hage, Olovson i Västerås och Pettersson i Hällbacken*, vilka anfört:

Det torde icke kunna sägas, att gällande arrendelagstiftning tillförsäkrar arrendatorerna det skydd, som borde vara förenat med uppgiften att bruka jord för egen räkning. Särskilt gäller detta med avseende på den allmänna arrendelagen. Bestämmelserna i denna lag äro i betydande utsträckning verkninglösa på grund av att de icke äro av tvingande natur. Så kan till exempel föreskriften om femårig arrendetid sättas ur kraft genom att i arrendeavtalet kortare arrendetid fastställs. Erfarenheten under de senare åren har också visat, att den trygghet, som lagen avser att tillförsäkra arrendatorerna, icke kan vinnas så länge i arrendeavtalet för arrendatorerna kan föreskrivas skyldigheter, som egentligen icke borde förbindas med arrendeförhållandet och som äro orimligt betungande. Icke heller den så kallade sociala arrendelagen tillförsäkrar arrendatorerna den trygghet, som borde tillkomma dem.

Såsom skäl emot arrendators rätt att genom expropriation frilösa arrendeställe har anförts, att skogsbolagen i stor utsträckning sökt avveckla arrendesystemet genom att försälja arrendegårdarna. Detta skäl är icke övertygande. Då en arrendegård utbjüdes till salu, kan det pris, som begäres för gården, klart ådagalägga behovet av expropriationsrätt. Icke sällan sättes nämligen priset så högt, att det icke kan anses vara rimligt. Vid sådant förhållande kan arrendatorn komma i det läget, att han har att antingen betala ett oskäligt pris eller lämna den arrendegård han under en följd av år brukat och kanske på olika sätt förbättrat. Liknande skäl tala också för expropriationsmöjlighet för utvidgning av ofullständiga jordbruk.

Med stöd av vad vi sålunda anfört få vi hemställa,

1. att riksdagen i anledning av motionerna I: 257, I: 258 och II: 102 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i syfte att få klarlagt i vad mån frilösning av arrendejordbruk och utvidgning av ofullständiga jordbruk skall kunna underlättas genom expropria-

tionsförfarande samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan giva anledning;

2. att riksdagen i anledning av motionerna I: 258 och II: 343 måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta verkställa utredning i syfte att få klarlagt i vad mån det kan vara möjligt att genom ändringar i gällande arrendelagstiftning tillförsäkra arrendatorerna en säkrare ställning samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan giva anledning.

2) av herr *Lindhagen*, som yrkat:

A. *Under punkterna 1 och 2,*

att riksdagen i anledning av motionerna nr 257 i första kammaren och nr 102 i andra kammaren ville hos Kungl. Maj:t hemställa om övervägande och förslag till en sammanfattande lagstiftning om komplettering av ofullständiga jordbruk ävensom bildande av helt nya självförsörjande jordbruk med stöd tillika av expropriationsbestämmelser för erforderligt förvärv av odlingsmark jämte husbehovsskog från skogsbolags samt enskilda spekulanter och större godsägares domäner.

Till stöd för detta yrkande har herr *Lindhagen* anfört följande:

Det är av intresse att följa denna frågas evolution hos statsmakterna. Därav skola vi finna, att efter de långa vägarna med sina utflykter statsmakterna just nu i de praktiska lösningarna omsider befinna sig nära att nå fram till de synpunkter, som vid frågornas första upptagande gjorde sig gällande såsom självklara.

Fullkommande av ofullständiga jordbruk med tilläggsjord i odlingsmark jämte husbehovsskog.

Frågan om fullkommandet av ofullständiga jordbruk upptogs inom *Norrlandskommittén* av dess majoritet, bestående av fyra konservativa (Douglas, von Feilitzen, Kinberg, Berlin) och fyra liberala (Bromée, Kronlund, Lindhagen, Wiklund) medlemmar. Kommittén sysslade bland annat med bolagshemman och enskilda skogsspekulanter hemman. Några gods i sydsvensk bemärkelse funnos knappast inom det område, kommittén skulle undersöka. En första uppgift ansågs vara att åtminstone nämnda hemmans åkerbrukskärna småningom återfördes i sina naturliga brukares besittning.

Därvid mötte först de redan färdiga bondelägenheterna, d. v. s. de redan uppbrutna inägojordarna jämte åbyggnader, vartill borde läggas odlingsmark jämte husbehovsskog och bete. Vidare hade i följd av 1896 års nya ägostyckningslag dessa lägenheter i stor utsträckning börjat utstyckas på ett ur jordbrukssynpunkt mycket otillfredsställande sätt. Det låg fara i dröjsmål, sade kommittén. Att i erforderlig mån med inägor, husbehovsskog, odlingsmark

eller bete komplettera de jordbrukslägenheter, som utbrutits på detta sätt, framstod som en nödvändighet. Slutligen gavs å bolagshemmanen en mängd odlingsmark, som kunde lämpa sig till självständiga jordbruk eller eljest vore så belägen, att den ej lämpligen kunde förenas med de redan färdiga jordbrukslägenheterna. Denna mark måste då särskilt för sig utbrytas.

Kommitténs majoritet var enig om att allt detta ej kunde åstadkommas ensamt på frivillighetens väg. Det krävdes ett yttersta medel, en ultima ratio, som förenade allvar i frivilligheten och tog vid där denna tröt. Detta medel var *expropriation*.

Man enade sig till en början om att föreslå expropriation för ovannämnda tre ändamål. Mycken tid ägnades åt arbetet med att giva form åt dessa förslag. I sistone avstod emellertid majoriteten inom kommitténs majoritet först från tanken att då föreslå expropriation av redan uppbruten inägojord med åbyggnader jämte odlingsmark, husbehovsskog och bete. Sedermera beslöto samma ledamöter att göra den förändring i det utarbetade förslaget om expropriation för komplettering av ägostyckningar, att denna ej skulle ske i första hand genom statens mellankomst utan av ägaren till den jordlott, som skulle kompletteras. Men då det i sådant avseende utarbetade förslaget väckte betänkligheter i avseende å sina detaljer, fick tanken om ett särskilt förslag till komplettering av dåliga ägostyckningar förfalla. I stället inskränkte sig kommittén på angivna skäl till det allmänna uttalandet, att »det kan därför till äventyrs bliva nödvändigt att taga under övervägande, huruvida åtgärder böra vidtagas för att på expropriationsväg komplettera dessa fastigheter genom deras utökande med nödig skogs-, betes- och odlingsmark». De angivna skälen utmynnade i en förklaring, hurusom det vore att förvänta, att i Norrland komme att finnas ett avsevärt antal jordbruksfastigheter, som »med avseende på sin framtida bestämmelse måste anses vara på ett ödesdigert sätt stympade».

Saken hade således i hela dess vidd av kommittén behjärtats och varit föremål för dess allvarliga övervägande. Detta även i expropriationsfrågan. Kommittén stannade emellertid vid att omedelbart föreslå en lag »angående vissa åtgärder för beredande åt enskilda jordbrukare i Norrland och Dalarna av lämpliga *odlingslägenheter*». För lagens utförande föreslogos inom varje län en jordbrukskommission jämte en jordbrukskommitté i varje kommun. Varje lägenhet skulle erhålla odlingsmark av den omfattning, att lägenheten lämpade sig för *självständigt jordbruk* jämte ett skogsområde för husbehovet. Lagen medgav också rätt till expropriation vid behov.

Två ledamöter (Bromée i Billsta och Lindhagen) ansågo, att de två andra expropriationsändamålen ej borde ställas på framtiden utan, såsom först avsetts, av kommittén föreslås i utarbetad lagtext.

De tre ledamöter i kommittén, vilka i väsentliga delar togo avstånd från majoritetens förslag, nämligen de i dagligt tal s. k. bolagsreservanterna (Lindman, Kempe och Claëson), motsatte sig all expropriation. De gjorde det principiellt. I varje fall borde odlingsmarkerna på *statens egna skogar* i första hand användas. Det kunde dessutom icke vara oundgängligt, att

den jordlöse skulle sättas i tillfälle att erhålla mark just i den by eller den socken där han vore boende. Uppställdes ej sådana anspråk, torde det aldrig visa sig omöjligt att på frivillighetens väg erhålla odlingsmark.

Det är av intresse, att här dock medgavs, att för erhållande av *mark i hemorten* frivillighet ej alltid kunde påräknas. Därmed är ock sagt, att för tilläggsjord till ofullständiga jordbruk kunde man även enligt dessa reservanterns mening ej nöja sig med ett antagande av allmän villighet till upplåtelse.

Norrlandskommittén, vars betänkande framlades den 27 oktober 1904, hade således på dagordningen uppfört alla de problem i förevarande avseende, vilka i dag stå på dagordningen såsom i väsentliga delar ännu icke lösta. Dessa lösningar äro moderata. Således böra de av nutida svensk statskonst kunna omfattas. Det är nämligen här ej fråga om konfiskation av stora egendomar, såsom skedde genom Karl XI beträffande adelsgoods i Sverige samt Estland och Lettland och sedan fullföljts inom sistnämnda två stater jämte Litauen efter dessa länders friförklaring efter världskriget.

Värmlandsundersökningens majoritet (Lindhagen och Ingeström) förordade år 1915 expropriationen för ovannämnda ändamål. En ledamot (Carl Ros) avstyrkte. Från hela länet förordades mark i hemorten.

Jordkommissionen (Lindhagen, Ehrenborg, Jansson i Edsbäcken, C. J. Johansson och Aug. Pettersson; Ingeström förhindrad då deltaga) tillstyrkte i betänkande 1922 expropriation; de flesta för alla tre ändamålen.

Två av nämnda ledamöter (Ehrenborg och Jansson) inskränkte sig till förslag om anskaffande av jord för bildande av nya jordbruk å enskild mark. Jord, som kunde förvärfvas genom expropriation, vore odlad jord, varå jordbruket nedlagts eller vanskötts, samt odlingsbar jord, i båda fallen endast såvitt jorden tillhörde bolag, ekonomisk förening eller skogsspekulant.

Två ledamöter, Olsson i Kullenbergstorp eller Wohlin, avgåvo endast ett principuttalande, i vilket de dock ej togo avstånd från expropriationsrätt gent emot bolags och enskilda skogsspekulanternas hemman.

Kommissionens majoritet inom majoriteten upplade saken såsom en rikslagstiftning med en fullständig organisation under statens målsmanskap och ledning (del IV och del VI). En lag borde finnas till hands för framträdande lokala behov.

År 1924 framfördes jordkommissionens förslag *i riksdagens båda kamrar* av socialdemokratiska partiet. De förslag, som voro förbundna med expropriationsbestämmelser, föllo i riksdagen. I anledning därav tillsattes år 1925 *kolonisationssakkunniga*. Befogenhet för dem att syssla med expropriation undantogs i instruktionen.

År 1925 begärde *riksdagen* på mitt förslag *kolonisation på odlad enskild jord*.

I 1928 års *egnahemsproposition* förklarade jordbruksministern von Stockenström komplettering av ofullständiga jordbruk vara en stor sak för landet.

År 1930 begärde *riksdagen* nya utredningar. Samma år tillsattes därför *sociala jordutredningen* (nu: K. G. Westman, Andersson i Fältenborg, Gustaf

Tamm, Molander och Sten). Majoriteten har hitintills avböjt att befatta sig med expropriation. Molander och Sten ha ansett expropriation ej kunna undvaras. I stort har utredningens förslag sammanfallit med egnahemsrörelsens låneverksamhet. Detta fränsett en viss ändring i arrendelagstiftningen, som ej lett till någon åtgärd.

År 1931 begärde *riksdagen* nya tag på jordfrågan utan tillitande dock av expropriationsrätt. Detta års riksdagspetita lämnades till sociala jordutredningen. I första hand begärdes utredning om de ekonomiska förutsättningarna för bärighet av mindre jordbruk. Någon utredning i sistnämnda avseende har ännu icke avhörts.

År 1933 framlade *regeringen proposition om allmänna expropriationslagens fullständigande med expropriationsrätt* för nu ifrågavarande ändamål utom för frilösning av arrendejordbruk. Egnahemsstyrelsen och lantmäteristyrelsen förordade förslaget. Två länsstyrelser hade intet att erinra mot förslaget, fyra förklarade sig icke vilja motsätta sig detsamma. En ledamot i sociala jordutredningen, Andersson i Fältenborg, instämde såsom ledamot i egnahemsstyrelsen. Därigenom blevo åtminstone för det tillfället herrar Westman och Tamm i minoritet i sociala jordutredningen såsom motståndare till expropriationsrätten.

Sociala jordutredningen yttrade i sitt betänkande 1933 om komplettering av ofullständiga jordbruk, att anledningen till att tilläggskolonisation föga förekommit ej med bestämdhet kunde angivas. Jordbrukskrisen hade sannolikt orsakat återhållsamhet i inköp av jord. Bristen på kontanta medel hade verkat hämmande. Okunnighet hos småbrukarna om möjligheterna till lån torde varit en bidragande orsak. Likaså en viss svaghet i den lokala organisationen. Om emellertid, fortsätter utredningen, »i något fall» svårighet mötte att på skäliga villkor få köpa jord, borde det organ, som gjort denna erfarenhet, insända meddelanden till egnahemsnämnden. Denna överlämnade det till egnahemsstyrelsen. Detta organ torde i sin ordning avvakta klagomål från egnahemsinnehavarna.

Exempel på *masstillverkning av ofullständiga jordbruk* erbjuder som sagt verkningarna av 1896 års ägostyckningslag. Likaså skedde en mängd dylika ägostyckningar från bolagshemman i Värmland icke minst i syfte att förekomma verkningarna av den norrländska ägostyckningslagens år 1917 beslutade utsträckning till Värmland. Sådana ofullständiga jordbruk förekomma även annorstädes i landet av liknande eller andra anledningar. Fråga är ock, i vad mån genom de på senare tider pågående avstyckningarna erligt 1926 års lag om delning av jord å landet tillkomma nya ofullständiga jordbruk, samtidigt som komplettering av äldre ofullständiga jordbruk står på dagordningen. Däröfver hänvisas till mina särskilda yttranden till andra lagutskottets utlåtanden, nr 41 år 1931 (jmf. utlåtandet nr 19 samma år), nr 18 år 1933 och nr 40 år 1934.

Norrlandskommittén förstod redan år 1904, att mark för bildande av helt nya jordbruk och fullständigande av ofullkomliga jordbruk icke skulle slå i spann utan stöd av expropriationsbestämmelser. Att vänta på småbrukarnas

opinion är ju uppriktigt sagt väl endast en förevändning. Jordhungern ger sig icke till känna, förrän samhället brutit mark för densamma genom lagar, pengar och organisationer. Då komma de jordlösa, som erfarenheten alltid ådagalagt. Allra minst kan man förvänta någon förtida opinion från innehavare av ofullständiga jordbruk. De äro på så många sätt beroende av sina mäktiga grannar, från vilka tilläggsjorden skulle avstås. Här måste staten ensam träda fram såsom målsman.

Jordkommissionen utgick också just ifrån att nu ifrågavarande sociala jordreformer skola utgå ifrån och föras i hamn av staten med hjälp av länsorganisationer och kommunerna. Kommissionens förslag i sådant syfte vänta fortfarande på sin prövning.

Nya stämmor för en sådan tågordning börja nu ock höras från orterna. Åtskilliga motioner i riksdagen ha fortfarande ock väckts för påskyndande av den sociala jordfrågans framförande. Arbetslösheten blev dock den främste pådrivaren.

Under intryck härav stödde riksdagen år 1934 ett regeringsförslag om inrättandet av ett hundratal helt nya självförsörjande arrendejordbruk på kronan tillhörig mark med rätt för arrendatorerna att inköpa egendomen. Kolonisationen färdigställes under ledning av en statens jordnämnd.

Vid samma riksdag anvisades på regeringens förslag ytterligare statsbidrag för »nyodling, betesförbättring, stenröjning och jordkörning å ofullständiga jordbruk». I regeringens motiv betonades att »*starka skäl*» talade för en expropriationslagstiftning, men iföljd av riksdagens avslag året förut hade regeringen ej då framlagt något förslag. *Tilläggskolonisationen* hade dock fått ringa omfattning. Det finge antagas till väsentlig del bero på svårigheterna att på frivillighetens väg erhålla lämplig jord för de små brukningsdelarnas utveckling. På jordbruksutskottets förslag har 1935 års riksdag i anledning av motionen nr 171 i andra kammaren begärt skyndsamt utredning om största möjliga planmässighet och överskådlighet beträffande statens understödsverksamhet till berörda förbättringsarbeten.

På regeringens initiativ beviljade riksdagen likaledes år 1934 medel till en fond för *arbetaresmåbruk*, avsedda att bereda skogsarbetare m. fl. ett eget hem i förening med ett litet jordbruk, drivet vid sidan av annan verksamhet. Genast gav den förr »obefintliga» jordhungern sig i stor utsträckning tillkänna. Mark har ock kunnat här tillhandahållas. Arealen var obetydlig. Och företaget gynnades av industrien, som med hjälp av staten fick en fast arbetarstam, bunden vid torvan.

Under *debatten om arrendejordbruken* i första kammaren den 6 juni 1934 framkommo märkliga påminnelser. Herr Thorén talade om något, som han sade låg honom särskilt om hjärtat, nämligen att jordhungern skulle i största möjliga omfattning bliva stillad. Alfred Andersson på Malmöhusbanken sade, att han ansåg, att det föreliggande experimentet i stället borde omfatta tusende och åter tusende av sådana självförsörjande jordbruk. Edward Larson i Lerdala utropade: varför kunna vi inte *gripa till litet kraftigare åtgärder*, så att det kan bli något verkligt stort av den här den saken?

Nu har *statens jordnämnd* erinrat, att nyssberörda verksamhet till stor del måste ske med jordinköp från enskilda. Man kunde nämligen ej räkna med, att kronoegendomar fullt lämpliga för nämndens verksamhet skulle i någon nämnvärd omfattning vara disponibla. Därför borde anslagsbeloppet 300,000 kr. ökas till 900,000 kr. På regeringens förslag har detta nu bifallits av 1935 års riksdag. Att mera strövis utlägga ett eller några få arrendeegnahem å skilda kronoegendomar vore mindre välbetänkt. Det blev nödvändigt, säger nämnden, att i fortsättningen huvudsakligen bygga verksamheten på jord, inköpt från enskilda.

Detta uttalande betyder *en ny epok* i utvecklingen. Hitintills har man sökt undgå expropriationstanken redan från norrlandskommitténs tid genom bl. a. den invändningen, att kronans jord först måste tagas i anspråk. Nu heter det äntligen, klubbfast i riksdagens båda kamrar, att skapande av helt nya självförsörjande jordbruk och kompletterande av ofullständiga jordbruk huvudsakligen kan ske endast med tillskott från *större enskilda egendoms oodlade jord*. Nästa steg blir då ofrånkomligt att bakom dessa inköp sätta en expropriationsrätt, när, såsom fortfarande måste äga rum, frivilliga köp ej kunna komma till stånd. Och strövis utläggning av en eller annan arrendegård även på enskild jord vore väl likaledes mindre välbetänkt. Jorden måste anskaffas, där behov föreligger, och den *utan oskäl också bör kunna mot ersättning avstås*.

Vad sålunda sagts gäller även självfallet om anskaffande av tilläggsmark till ofullständiga jordbruk. Statens jordnämnd har erinrat, att vid förenämnda inköp för bildande av nya jordbruk kunde vissa delar disponeras på annat sätt och bland annat säljas till en granne, som hade behov av tillskotts jord.

Uti en *motion nr 104 i andra kammaren år 1935* framhålla herrar Eriksson i Sandby, Elmroth och Allan Andersson att för nämnda ändamål alla framkomliga vägar måste beträdas. Alla skäl talade, såges vidare, »för *utvidgning* av de åtgärder i berört avseende som föregående riksdag beslutade» för skapande av egna möjligheter till försörjning. Statens direkta medverkan är oundgänglig. Enskild jord bör tagas i anspråk. Jorden bör ligga i *hemorten*. I *motionen nr 102 i andra kammaren för samma år* betona Eriksson och Elmroth, att genom beslutet om anläggande genom statens försorg av arrendejordbruk har »kravet på en utvidgad *expropriationslagstiftning* aktualiserats». »Denna för vårt land och vår folkförsörjning högst betydelsefulla lagstiftning skulle därmed kunna bringas slutligt i hamn».

På detta sätt blir motståndet mot expropriationslagstiftningen nu alltmera inringat. Genom att *regeringen* en gång med kraft frambär saken inför riksdagen skulle insikten påskyndas. *Jordkommissionens omfattande betänkanden* om bildandet av nya jordbruk och kompletterande av ofullständiga jordbruk skulle omsider komma till bedömande. I lagtexter, motivering och enquêter lämna de bidrag till underlättande och påskyndande av frågans rätta lösning.

Andra lagutskottets majoritet avstyrker som tillförne även den moderata

expropriationsrätt, som erbjudes för närvarande av förhållandena. Det kan bli kostsammare under andra förhållanden. Utskottet faller tillbaka på att behov »ej visats». Men vad önskar utskottet självt? Även konservativa och liberaler förstodo behovet redan 1904. Varför då ej säga klart ifrån, att *man ej vill av hänsyn till äganderättens helgd avstå ens dessa smulor och mot ersättning tillika såsom ett billigt offer till folkförsörjningen?*

Vid denna riksdag skall en ny företeelse, kallad *tredje mans rätt*, läggas i stöpsleven på ett visst område. Det är då tillbörligt och lägligt, att samtidigt göra sig påmindra även andra tredje män, vilkas intressen på senare tider tillfälligtvis undanskjutits av de stora händelserna. En sådan tredje man äro de jordlösa, som vilja komma till någon fristad åtminstone i egen besittning av jorden.

B. *Beträffande punkterna 3 och 4,*

att riksdagen i anledning av motionerna nr 258 i första kammaren och 343 i andra kammaren ville hos Kungl. Maj:t hemställa om övertagande och förslag *dels* till komplettering av den sociala arrendelagstiftningen till ytterligare tryggande av arrendatorernas rätt till ett hem, till besittningen av jordbruket och till möjligheter för dess eventuella övertagande med äganderätt, det senare med stöd av expropriationsbestämmelser, *dels ock* till erforderliga förbättringar även i den allmänna arrendelagen.

Till stöd för detta yrkande har herr *Lindhagen* anfört följande.

Inom *utskottet* talades från majoritetens sida även på denna punkt liksom i det föregående om det myckna, som redan vidtagits i den sociala jordfrågan. *Motionerna avse emellertid icke vad som redan skett, utan vad som ännu icke skett.* Ingenting har nämligen ännu skett ute på de svenska markerna, som endast kan inträffa genom stödet av expropriationsbestämmelser, däri inbegripet de luckor och ojämna föreskrifter för skilda landsdelar, som förefinnas i de hitintills antagna sociala arrendebestämmelserna, stödda av en vanhävds lag. Genom dessa luckor i den sociala jordfrågans organisation har på de nu ommotionerade områdena *uppenbarligen det mesta, som bort redan i våra dagar ske i berörda delar, ännu lämnats ogjort.*

Vad som på arrendereformens område ännu blivit ogjort är antytt genom schematiska uppräknings i de båda motionerna.

Mot lagstiftnings uppställning må till en början såsom tillförene erinras, att det icke finnes skäl, varför den *sociala arrendelagen för norra delarna av riket* och Svealand utformas i en särskild s. k. arrendelag, under det att de sociala arrendebestämmelserna *för de södra delarna av landet* så att säga insmugglats i den allmänna arrendelagen. Något besked har mig veterligen ej givits. Möjligen beror särskilnaden därpå, att man velat gå lindrigare fram över det sydligare Sverige, särskilt till förmån för godsens. Dylika lindringar skulle anklaga sig själva mera, om de konfronterades med stadgandena för de nordligare delarna av riket i en särskild lag.

Vidare råda uppenbara *orättvisor i utformuleringen av den gällande arrendetiden*, som antogs för de sociala arrendena genom kompromiss av riksdagens kamrar. Sålunda upptager den allmänna lagens bestämmelser visserligen också femton år för arrenden å bolags och enskilda spekulanter mark söderut. För enskilda gods, som innehavas med fideikommissrätt, är arrendetiden satt till tio år, och för andra gods finnes ingen särbestämelse. I båda fallen är arrendatorns trygghet lika värdefull för hans familj som vid bolagsarrenden, och intresset för jordbrukets rationella drift blir mindre för en arrendator, som ej fått någon längre arrendetid.

Efter stadgad arrendetids utgång upphör lagen plötsligt och alldeles att vara social. Med andra ord någon *optionsrätt* till ny upplåtelse förekommer icke såsom fallet dock är med statens och universitetens arrendegårdar. Det är väl ingen mening i att en arrendator under 15 eller 10 år anses böra äga ett visst tidsbetonat skydd men att det därefter fräntages honom. Han får därefter finna sig i hur kort arrendetid, som erbjödes. Frukten av hans eget arbete fräntages honom. Hans intresse för jordbruket övergives av lagen. Eller också blir han avskedad utan lön för sin möda och familjen utan hem, som varje familj har rätt att kräva.

Jordägarens skyldighet vid 15 års upplåtelse att *hålla byggnaderna vid makt* upphör också. När det gäller gods, även fideikommiss, har någon sådan skyldighet ej föreskrivits.

Någon *kontroll* på lagarnas tillämpning finnes icke heller, annat än den, vilken ligger i friheten för dem, som skola beskyddas, att genom process vid domstol söka få lagen tillämpad. Denna utväg är icke långt borta ifrån ett hån. Lagen blir en pappersbestämelse. Den svagare kan ej övertaga ansvaret för övertagandet av kontrollen på den starkare. Detta är samhällets uppgift, ett självklart komplement till samhällets omtanke i paragrafer.

Utvägarne för en kontroll kunna vara olika. Såsom många gånger erinrats, kan till en början en kontroll billigt införas genom stickprov från existerande allmänna organisationer för jordbrukets vård.

Ett krav från de mindre arrendatorerna, som alltid stått på deras dagordning men mycket litet på samhällets, är i vår tid ännu mer aktualiserat. Nämligen kravet på lagstadgad möjlighet till *reglering av arrendena* jämte åtskilligt, som därmed äger sammanhang, då sådant påkallats av konjunkturerna. Saken har förekommit flera gånger även i riksdagen, senast år 1934 i motionen I: 278. I sammanhang därmed kräva de en legaliserad arrendenämnd. Man bör förstå, att även här den fria överenskommelsen icke är någon realitet för den svagare parten, arrendatorerna. Motionen vid förra riksdagen föll. Arrendatorerna komma nog ej att släppa denna vitala och rättvisa angelägenhet. Den bör i själva verket, såvitt jag förstår, vara till gagn också för jordägarna.

Beträffande hithörande spörsmål hänvisar jag vidare till mitt särskilda yttrande till andra lagutskottets utlåtande nr 41 år 1934.

Motionen nr 343 i andra kammaren innefattar även erinringar mot *den*

allmänna arrendelagen, vilka jämväl böra övervägas. Motionen avslutas med en erinran, att *arrendatorerna kräva en klarare och bättre ställning gent emot jordägaren samt skydd i någon mån mot den ekonomiska utpressning av vissa grupper av arrendatorer, som för närvarande äger rum.*

Utskottet vill här icke ens uttala sig om detaljerna. Således varken ja eller nej. Den som tiger samtycker dock till upprätthållande av den nuvarande situationen. Parlamentarismen är ju till för att skilda samhällsklassers behöriga intressen skola skyddas av riksdagen och framföras av den till regeringen. Då får ju också den omnämnda lagberedningen för skapande av en ny jordabalk veta hur saken uppfattas inom folkrepresentationen. För övrigt upptar enligt praxis en allmän civillag ej utpräglade sociala påbud, vilka pläga framföras i särskilda lagar. Att riksdagen här framträder positivt är så mycket nödvändigare som realiteternas nu alltmer av riksdagen praktiserade överlämnande till ett ämbetsverk med fri fullmakt endast betyder ett tillskott till parlamentarismens marsch mot sin förgängelse.

Arrendatorsklassen brukar 25 % av den svenska jordbruksjorden. Icke förty är den skjuten åt sidan och orepresenterad i riksdagen. Även här skymtar en *tredje man*, som tillbörligen och lägligt bör komma till synes under de parlamentariska diskussionerna vid denna riksdag om tredje mans rätt.
